

SİYASİ SOSİALLAŞMA VƏ SİYASİ KİMLİYİN FORMALAŞMASI

Siyasi sosiallaşma və siyasi kimlik, fərdin hansı dövrdə, hansı siyasi rejimdə yaşamasından asılı olmayaraq, onunla birgə mövcud olan reallıqdır. Tarixin heç bir dövründə insanı siyasi varlıq kimi siyasətdən kənarlaşdırmağa çalışan bütün cəhdlər boş çıxmışdır. Təsadüfi deyil ki, sosializm, faşizm kimi rejimlərin belə, insanları siyasi cəhətdən simasızlaşdırma cəhdləri heç bir nəticə verməmiş, bu rejimlər bir müddət sonra tarix səhnəsindən silinmişdir.

Hər bir dövrdə siyasi sosiallaşma prosesi, həmin dövrün özünəməxsus təsir vasitələri ilə baş verir. Bu təsir vasitələrinin müxtəlif kombinasiyası şəxsiyyətin siyasi kimliyinin özünəməxsusluğunu təmin edir. Müasir dövrdə də siyasi sosiallaşma və siyasi kimliyin formalaşması prosesinə müxtəlif sosial-siyasi institutlar təsir göstərir. Bu təsir yaşadığımız dövrün özünəməxsus siyasi kimliyini meydana gətirir və onu əvvəlki dövrlərdəki siyasi kimlikdən fərqləndirir. Məqalənin əsas mövzusunun müxtəlif dövrlərdə siyasi sosiallaşma və şəxsiyyətin siyasi kimliyinin formalaşması prosesinin tədqiqi təşkil edir.

Bu kontekstdə mövzuya giriş etdikdən sonra, əvvəlcə, “sosiallaşma”, sonra isə tədqiqin əsasını təşkil edən “siyasi sosiallaşma” anlayışına fərqli aspektlərdən nəzər yetirilmişdir. Daha sonra, şəxsiyyətin siyasi fəaliyyətini istiqamətləndirən, onun siyasi kimliyinin formalaşmasına təsir edən siyasi sosiallaşmanın mərhələləri və vasitələri, sosial-siyasi institutlar ardıcıl olaraq təhlil edilmişdir.

Açar sözlər: sosiallaşma, siyasi sosiallaşma, siyasi kimlik, siyasi fəaliyyət, siyasi iştirak

Giriş

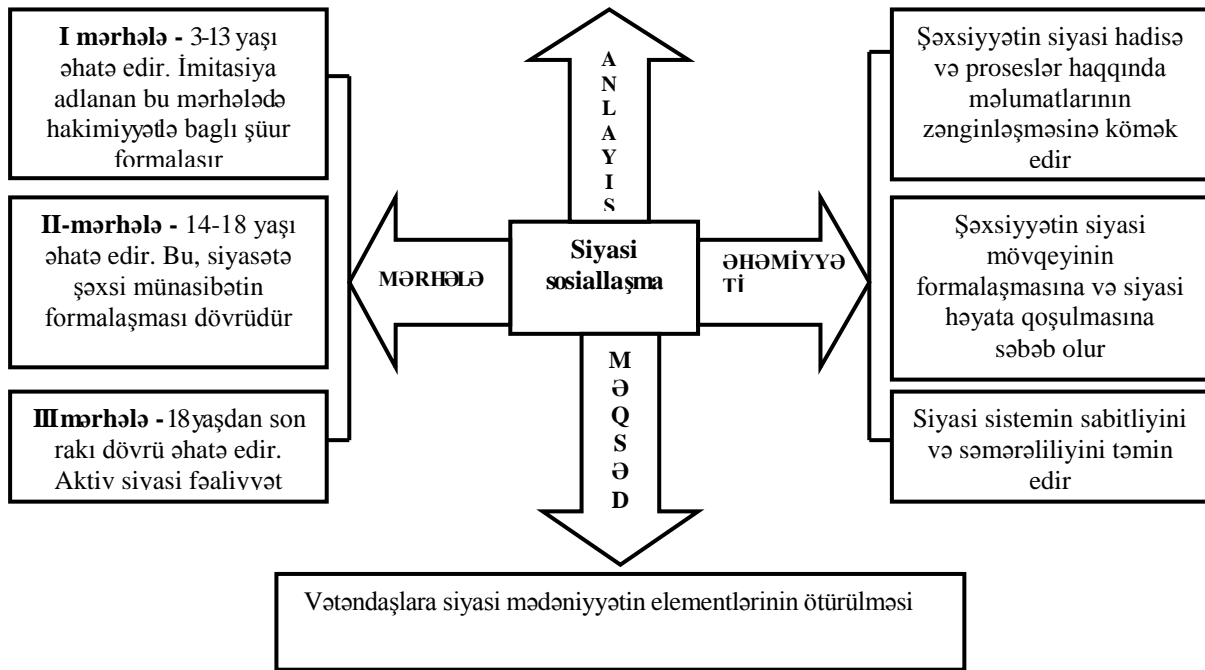
İnsanı digər canlılardan ayıran, ona bioloji bir orqanizm olmaqdan daha yüksək keyfiyyətlər yükləyən əsas xüsusiyyəti, yaşadığı cəmiyyətin məhsulu kimi ictimai həyatda yer almasıdır. İctimai həyat, doğularkən heç nə bilməyən, yaşadığı cəmiyyətin məhsuluna çevrilən və formalaşan insanın, əsas fəaliyyət sahəsidir. “Sosiallaşma” olaraq qəbul edilən insanın ictimai varlıq kimi formalaşması prosesi nəticəsində insanın məruz qaldığı təsirlər nəticəsində şəxsiyyət kimi formalaşır. Beləliklə, dünyaya bioloji varlıq olaraq gələn insan fərdi, illər keçdikcə yaşadığı cəmiyyətin təkraristehsalının həm məhsulu və həm də təminatı olan sosial varlığa çevrilir.

Fərdin sosial həyatla bağlı sosial normaları, dəyərləri, inancları, vərdisləri, meylləri və davranış nümunələrini mənimsəməsi sosiallaşma prosesi çərçivəsində, cəmiyyətin müxtəlif sosial institutları - siyasət, mədəni, iqtisadi, təhsil, ailə-nigah və s. vasitəsilə həyata keçirilir. Hər bir fərd yuxarıda qeyd olunan sosial institutların təsirini dünyaya gəldiyi vaxtdan hiss edir və uşaqlıq dövründən yetişkinlik dövrünə, fərddən şəxsiyyətə doğru təkamül prosesində bu qurumlardan həm də siyasət haqqında məlumat alırlar, qısacası siyasi varlığa çevrilirlər.

Getdikcə siyasiləşən dünyada “məni siyasət maraqlandırmır” deyən bir fərd nə qədər siyasətlə maraqlanmasa da, siyasətin təsirindən kənar qala bilmədiyi üçün, siyasətlə bağlı az və ya çox səviyyədə siyasi mövqeyi və siyasi sistem və onun ayrı-ayrı üsürlərinə dair dəyər mühakiməsi var. Deməli, onun hansısa siyasi mövqeyi var. Bu kontekstdə mövzuya

giriş etdikdən sonra, əvvəlcə, “sosiallaşma”, sonra isə tədqiqin əsasını təşkil edən “siyasi sosiallaşma” anlayışına fərqli aspektlərdən nəzər yetirəcəyik. Daha sonra şəxsiyyətin siyasi fəaliyyətini istiqamətləndirən onun siyasi kimliyinin formalaşmasına təsir edən mərhələləri və vasitələri, sosial institutları mərhələli şəkildə təhlil edəcəyik.

Siyasi sosiallaşma müntəzəmlik kəsb edən prosesdir. “Siyasi sosiallaşma” anlayışı tədqiqat mövzusu kimi ilk dəfə Xaymen tərəfindən 1959-cu ildə çap olunan eyni adlı əsərində təklif edilmişdir [5]. Bir çox anlayış və amilləri özündə birləşdirən “siyasi sosiallaşma” prosesi müxtəlif yollarla müəyyən edilmişdir. “Siyasi sosiallaşma” fərdlərin ailə və məktəb kimi siyasi sosiallaşma faktorları ilə qarşılıqlı əlaqəsi nəticəsində siyasi bilik, münasibət və davranışları öyrənməsi kimi ifadə edilmişdir. Gənclərin siyasi sistemi anlamağa və siyasi həyatda iştirak etməyə başladığını vurğulayan təriflər də təklif edilmişdir. Siyasi sosiallaşmanın müxtəlif tərifləri birlikdə qiymətləndirildikdə demək olar ki, “siyasi sosiallaşma” prosesi yeni nəsillərin siyasi sistem haqqında biliklərə yiyələnməsini, siyasi dəyərləri və münasibətləri öyrənərək siyasi mədəniyyətdə iştirakını əhatə edir.

Sxem 1. Siyasi sosiallaşma

Siyasi sosiallaşma-şəxsiyyətin siyasi dəyərləri, normaları, davranış qaydalarını mənimsəməsi və onları öz fəaliyyətində reallaşdırması hadisəsidir

Mənbə: 4, s. 297.

Siyasi sosiallaşma prosesi, onun mahiyyəti, məzmunu, aspektləri, vasitələri və nəticələri haqqında siyasi elmdə müxtəlif tədqiqatlar aparılıb. David İstonun rəhbərliyi ilə bir qrup amerikan aliminin işləyib hazırladığı nəzəriyyədə siyasi sosiallaşma insanın siyasət sahəsində yerinə yetirməli olduğu rollara öyrədilməsi kimi təklif edilir. Bu proses nəticəsində, hər bir fərd aşağıdakı üç əsas keyfiyyətə malik olur [13, s. 302]:

- siyasi proseslər, siyasi liderlərin fəaliyyəti haqqında zəruri biliklər;
- siyasi sistemin inkişaf istiqamətlərini göstərən və ən ümumi siyasi məqsəd kimi qələmə verilən siyasi dəyərlər;

- fərdin siyasi obyektlərə münasibətdə seçdiyi həyat mövqeyi (məsələn, siyasi obyektlərə inam və rəğbət, inamsızlıq və ya antipatiya və s).

Siyasi sosiallaşmaya dair aparılan tədqiqatlara nəzər yetirəndə görürük ki, bu tədqiqatlarda müxtəlif faktorlar və yaş dövrləri tədqiq edilmiş, siyasi sosiallaşma prosesinin müxtəlif aspektlərdən qiymətləndirilməsi aparılmışdır. Mövzuya dair 1950-1960-cı illərdə aparılan ilk araşdırmalarda valideynlərin ən mühüm siyasi sosiallaşma amili olduğu hipotezindən hərəkətlə, fərdlərin sosial normalara riayət etməsində və siyasi sistemin davamlılığının təmin edilməsində rol oynayan ailədaxili faktorlara və uşaqlıq dövrünə xüsusi diqqət yetirilmişdir. Tədqiqatçılar valideynlərin uşaqlara siyasi inamı və vətəndaş məsuliyyətini, özlərinin siyasi meyillərini gənclərə necə ötürdüklerini araşdırmışlar [3, s. 158]. Bu araşdırmalarda ailənin siyasi iştirakı təşviq etdiyini və sosial institutların uşaqların məsuliyyətli vətəndaş olmasında mühüm rol oynadığını göstərilməyə çalışılmışdır.

1970-ci illərdə tədqiqatçıların yetkinlik yaşına çatanlara daha çox əhəmiyyət verdikləri, həyat boyu siyasi münasibət və davranışlardakı dəyişiklikləri təhlil etdikləri və ailəxarici siyasi sosiallaşma faktorlarının təsirlərinə əhəmiyyət verməyə başladıkları müşahidə edilməkdədir. 1980-ci illərdən başlayaraq, tədqiqatçıların siyasi sosiallaşmaya marağının və buna paralel olaraq aparılan araşdırmaların xeyli azaldığı müşahidə olunmuşdur.

1990-cı illərdə uşaqların öz inkişaflarını idarə etdikləri aspektindən hərəkətlə, siyasi sosiallaşma sahəsində aparılan yeni tədqiqatların sayında artım yaşanmışdır [9, p. 10]. Məsələn, J.Youniss, 1998-ci ildə apardığı tədqiqatda gəncləri siyasi və sosial məlumatları şərh edən fərdlər kimi müəyyən edərək, sosial iş proqramlarında iştirakın gənclərin sosial kontekstə həssaslığına və onların həyatlarındakı çətinlikləri və imkanları şərh etmələrinə təsir etdiyini müəyyən etmişdir [16, s. 127].

2010-cu illərə qədər siyasi sosiallaşma ilə bağlı az araşdırma aparılsa da, bu tarixdən etibarən mövzuya marağın artdığını qeyd etmək olar.

Sosiallaşma prosesi, bir fərdin təhsil, təlim, müşahidə və təcrübə yoluyla, bir ailəyə və bir mədəniyyətə uğurla inteqrasiya olmaq üçün lazım olan bacarıqları, instiktləri, düşüncə və davranışları mənimsəmə şəklini və bunların dəyişməsinə ifadə edir. Siyasi sosiallaşma, fərdlərin üzvü olduqları cəmiyyətə dair siyasi mövqe və davranışları əldə etdiyi proses olaraq qəbul edilir [6, s. 293]. Siyasi sosiallaşmaya dair aparılan tədqiqatlar, fərdlərin nə vaxt, necə və nəyin təsiri ilə hansı siyasi görüş, bilik, bacarıq, mövqe, inam və davranış normalarını mənimsədiklərini tədqiq edir.

Siyasi sosiallaşma anlayışı, ilk dəfə 1959-cu ildə Herbert Hymanın eyni adlı əsərində istifadə edilmişdir. Həmin dövrdən bu günə kimi keçən müddət ərzində siyasi sosiallaşma sahəsində aparılan tədqiqatlar, pedaqogika və psixologiya kimi elm sahələri ilə birgə multidissiplinar şəkildə həyata keçirilmiş və siyasi elmin mühüm istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir.

Siyasi sosiallaşma sahəsində tədqiqatları ilə tanınan Niemi və Hepburn [9, s. 8-15], düşüncə və davranışların vaxt keçdikcə dəyişdiyini, keçmişdə öyrənilənlərin gələcəkdə təcrübədə bağlayıcı olmadığını qeyd etmişlər. Bu səbəblə, siyasi sosiallaşma və siyasi iştirak sahəsində tədqiqat apararkən, 14-25 yaş aralığındakı fərdlərə üstünlük verməyin düzgün olduğunu qeyd etmişlər. Gənclər, həqiqətən də gələcəyimizdirsə, onda onların siyasətə dair dünyagörüşlərini necə əldə etdiklərini öyrənmək mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Xüsusilə, yeniyetməlik dövrü, sosial rollar ilə bağlı şəxsiyyətin formalaşmasına əlavə olaraq, siyasi kimliyin formalaşması baxımından da əsas dövrlərdən biridir. Lakin bir sıra elm adamları, gənclər arasında siyasətə olan marağın azaldığını qeyd etməkdə və bunun başlıca səbəbi kimi siyasi qurumlara və demokratik proseslərə dair aşağı bilik sahibi olduqları, həmçinin siyasətə olan zəif inama sahib olduqları qeyd edilməkdədir.

Siyasi kimliyin formalaşmasına təsir edən vasitələr. Quinteliera görə, siyasi sosiallaşma prosesinin dörd əsas aspekti mövcuddur. Bunlardan birincisi, öyrənmə prosesi, ikincisi, fərdilik, üçüncüsü nəsil daxili siyasi görüş, dördüncüsü isə siyasi davranışların öyrənilməsidir [6, p. 296]. Siyasi sosiallaşma prosesində yer alan mühüm faktorlar mövcuddur. Siyasi ədəbiyyatda bu faktorlar beş əsas qrupda cəmləşdirilir:

- ailə institutu;
- dost mühiti;
- təhsil institutu;
- kütləvi informasiya vasitələri;
- siyasi institutlar.

Yuxarıda qeyd olunan bu institut və qruplar, siyasət haqqında bilik və təsəvvürlərin formalaşmasına, vətəndaşların siyasətçilər və siyasi təşkilatlar haqqında görüşlərinin möhkəmlənməsinə və ya dəyişməsinə təsir edirlər.

Ailə, əsas etibarilə siyasi görüş və davranışlarla bağlı tədqiqatlarda yer alan mühüm sosial institutdur. Valideynlər və ailənin digər üzvləri, uşaqların siyasi görüş və davranışlarının (xüsusilə, partiya üzvlüyü və səsvermə) formalaşdırma qda ilk siyasi sosiallaşdırma institutu kimi fəaliyyət göstərir [11, s. 557]. Valideynlərin uşaqların siyasi cəhətdən sosiallaşması prosesi birbaşa və dolay yolla reallaşır. Valideynlərin siyasətlə fəal surətdə maraqlandığını görən uşaqlar, yaşları artdıqca, siyasətə daha çox maraq göstərirlər. Digər tərəfdən ailə daxilində siyasi məsələlərin müzakirə edildiyini görən uşaqlar siyasətlə daha yaxından maraqlanırlar. Valideynlərin daşıyıcısı olduğu siyasi görüş və ideologiya çox vaxt onların övladlarının da siyasi görüş və siyasi fəallığının əsas müəyyənedici amilinə çevrilir [7, s. 284]. Xüsusilə təhsil səviyyəsi yüksək valideynlərin siyasətə daha çox maraq göstərməsi, siyasi diskussiyaya əlverişli bir məişət mühitinin formalaşmasına zəmin yaradır. Fəal siyasi davranış və görüş sərgiləyən valideynlərin uşaqlarının tək-cə evdə deyil, eyni zamanda məktəbdə və yaşadları ilə də siyasi diskussiyalara daxil olmaları baş verir və belə uşaqlar sonrakı illərdə böyük ehtimalla fəal siyasi iştirakçıya çevrilirlər.

Tədqiqatlar, siyasi sosiallaşmanın məktəbəqədərki dövrdə başladığını qeyd edirlər. Lakin konkret siyasi məsələlərlə bağlı fikirlərin formalaşması, uşağın şəxsiyyətinin sürətlə formalaşdığı məktəb illərində baş verir. Təhsil müəssisələri, ailə, dini məkanlar və ya müxtəlif klublardan daha çox siyasi müxtəlifliyə malik olduğu üçün, uşaqların siyasi sosiallaşmasında daha çox rol oynayır [3, s. 258-259]. Təhsil müəssisələri, uşaqların və gənclərin həyatlarının inkişaf fazasını keçirdikləri mühüm sosiallaşma institutlarıdır. Burada müəllimlər, şagirdlərinin vətəndaşlıq şüurunu, görüşlərini və davranışlarını formalaşdıran özünəməxsus mövqeyə malikdir. Məktəb sayəsində şagirdlər müxtəlif fikirlərə malik insanlarla qarşılaşır və bir-birlərinin siyasi fikirlərinə təsir göstərirlər.

Schwarzer [12] isə, yaşidlardan ibarət qrupların siyasi məsələlərdə göstərdiyi təsirin, məktəb və uşaqlıq dövrlərindən daha çox effektiv olduğunu qeyd edir. J.Youniss və digər tədqiqatçılar, siyasi sosiallaşmaya dair tədqiqatlarında, bu prosesdə yaşlı nəslin gənclərə göstərdiyi təsirdən çox, gənclərin özlərini yetişdirmək üçün hansı vasitələrdən istifadə etdiyinə baxmağın vacib olduğunu qeyd edirlər [16, s. 139]. Valideyn və yaşidlarda arasında yaşanan mübahisələrin siyasi iştiraka təsirinə müqayisə edildiyi tədqiqatlarda isə, 9-11-ci sinif şagirdlərinin yaşidlara ilə söhbətlərinin, valideynlərlə bu mövzudakı apardıqları söhbətlərlə müqayisədə, siyasi qərar qəbul etmək və seçkilərdə səs vermək istəyinə güclü təsir göstərdiyi müşahidə edilmişdir. Yaşidlarda arasında baş tutan belə mübahisələr və söhbətlər nəticəsində, onlar həmsöhbətlərinin fikirlərinə təsir göstərməkdə, səs vermək məsələsində dəstək verilməkdə, siyasətə dair bilikləri genişlənməkdədir. Başqa bir ifadəylə, gənclər yaşidlara ilə apardıqları diskussiyalar nəticəsində siyasi mövqelərini müəyyənləşdirirlər.

Kütləvi informasiya vasitələri, xalqın həm sosial, həm də siyasi fəaliyyət səviyyəsinə təsir göstərməkdə və onu formalaşdırmaqdadır. İnsanlar, mətbuatdan (televizor, radiyo, qəzet, jurnal və s.) aldıkları məlumatlar sayəsində siyasətə dair baxışlarını formalaşdırır, sosial siyasətə dair məlumat sahibi olur, siyasi qərar və mövqelərini şüurlu şəkildə müəyyən edirlər [8, p. 51]. Xüsusilə, televiziya, siyasətçilərin imici baxımından siyasi qiymət verilməsi üçün əsas kütləvi informasiya vasitəsidir. Məsələn, bir liderin şəxsi keyfiyyətlərinə daha çox maraq göstərilməsi, seçicilərin şüurunda bu keyfiyyətləri daha əlçatan edir və namizədə simpatiya bəsləməsinə səbəb olur [12]. Başqa bir ifadə ilə, mətbuat, siyasi iştirakı təşviq etməsi və ya belə hərəkətlərdən uzaqlaşdırmaq gücünə malik olması səbəbilə, son dərəcə əhəmiyyətlidir. Texnologiyanın inkişaf etməsinə paralel olaraq artan media vasitələri, öz siyasi fikirlərini yaymaq istəyən fərdlərin təbliğat imkanlarını artırmaqda və digər şəxslərin siyasi davranışlarına təsir göstərmələri baxımından geniş imkanlar yaratmaqdadır.

Bu gün mətbuatın və kommunikasiya vasitələrinin geniş şəkildə istifadə edilməsi güc və nüfuz mənasına gəlidiyi üçün çox əhəmiyyətlidir. Gənclərin informasiya əldə edərkən, ənənəvi xəbəralma vasitələrinin yerinə yeni vasitələrin (sosial şəbəkə) arasından daha çox “qeyri-rəsmi” və “ironiyalı” olanlarını tərcih edirlər [15, s. 43-44]. Xüsusilə, gənclərin geniş şəkildə istifadə etdikləri internet, siyasi mövqe və fikirlərə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edən bir vasitə halına gəlmişdir. U.L.Bennett, “dijital yerli” olaraq böyümüş yeni nəsil fərdlərin, yaşlı nəsillərdən (valideynlər, nənə, baba kimi) daha fərqli öyrənmə metodları sərgiləmələrinin təəccüb doğurmadığını qeyd edir [1, s. 2].

Siyasi sosiallaşma prosesində rol oynayan başqa bir faktor isə könüllülük əsasında üzv olunan klublardır. Putnam, müsbət demokratik nəticələr doğurması baxımından ən önəmli mexanizmlərdən birinin belə klublara üzv olmaqdan keçdiyini iddia edir. Belə klublar sayəsində gənclər, siyasi iştirakla bağlı bacarıqlarını inkişaf etdirmək imkanı əldə edirlər. Belə klublara üzvlük, qrup ruhu yaratması, müştərək kimlik formalaşdırması və müəyyən səviyyədə təmsil haqqı verməsi baxımından əhəmiyyətlidir [7, s. 284]. Hanks və Eckland, apardıqları şaquli araşdırma ilə könüllülüyə əsaslanan klublara üzv olan gənclərin daha sonrakı siyasi davranışlarını təhlil edərkən, seçkilərdə səs vermə meylinin artdığını və siyasi yadlaşmanın azaldığını müəyyən etmişlər [2, s. 287]. Məsələn, Türkiyədə, bu ölkənin Daxili İşlər Nazirliyinin məlumatlarına görə, 2020-ci ildə 121.601 fəal dərnek mövcuddur [14]. İnkişaf etmiş ölkələrdəki rəqəmlərlə müqayisə edildikdə Türkiyədə istər klubların sayı, istərsə də belə klublara üzv olan vətəndaşların sayı çox aşağıdır. Azərbaycan kimi post-sovet ölkələrində isə bu sahədəki göstəricilər Türkiyə ilə müqayisədə daha da aşağı səviyyədədir.

Sosiallaşma və siyasi kimlik. Siyasi sosiallaşma prosesi hər bir fərdin özünəməxsus siyasi şəxsiyyətə çevrilməsi ilə nəticələnir və onun özünəməxsus siyasi kimliyi formalaşır. Aşağıda siyasi sosiallaşma nəticəsində formalaşan şəxsiyyət tipləri qeyd edilmişdir. Siyasi literaturda siyasi cəhətdən sosiallaşan şəxsiyyətin dörd əsas tipi mövcuddur [13, s. 303-304]:

- siyasi sosiallaşmanın harmonik tipi. Fərdin və siyasi hakimiyyət institutlarının normal əlaqələrini, vətəndaşların qayda-qanuna riayətini, dövlətə rəasional və səmimi baxışını, eyni zamanda şəxsi məsuliyyət hissini dərk edən harmonik tip;

- siyasi sosiallaşmanın plüralist tipi. Fərdlərin digər fərdlərlə hüquq bərabərliyini, haqlarına və azadlığına hörməti, siyasi mənafe və istəklərini dəyişmək və yeni siyasi dəyərlər qəbul etmək bacarığını əks etdirən plüralist tip;

- hegemon tipli siyasi kimliyə malik olan fərd, mənafeyinə cavab verməyən və zidd olan bütün siyasi institutlara qarşı neqativ mövqeyi ilə xarakterizə olunur;

- siyasi kimliyi münəqaşəli xarakterə malik olan şəxsiyyətlər, qruplararası mübarizə və bir-biri ilə bağlı mənafeələrin qarşı-qarşıya qoyulması kimi xüsusiyyətləri ilə səciyyələnir.

Bir mühüm məqamı qeyd etmək lazımdır ki, yuxarıda qeyd edilən siyasi cəhətdən sosiallaşan şəxsiyyət tipləri xalis tiplərdir.

Nəticə

Aparılan tədqiqat nəticələrinə əsaslanaraq qeyd etmək olar ki, siyasi iştiraka marağın və siyasi fəallığın artmasında bütün siyasi sosiallaşma vasitələrinin təsiri mövcuddur, lakin onların təsiri bir-birindən fərqlilik göstərir. Belə ki, ailə və dost mühitinin təsiri daha yüksək səviyyədə olduğu halda, təhsil müəssisəsinin təsiri daha aşağı səviyyədədir. Kütləvi informasiya vasitələrindən, xəbərlər və siyasi proqramları izləmək üçün istifadə edilsə, bu siyasi sosiallaşma prosesinə müsbət təsir göstərir. Könüllülük əsasında üzv olunan siyasi klublar siyasi sosiallaşma və siyasi iştirak meylinin artmasında ən güclü vasitə olaraq müəyyən edilmişdir.

Siyasi sosiallaşmaya dair ədəbiyyata nəzər yetirdikdə ən çox tədqiq edilən vasitələri görmək mümkün olsa da, tədqiqatçı Ouenin da qeyd etdiyi kimi, siyasi sosiallaşma və siyasi iştirakın qarşılıqlı əlaqəsini düzgün müəyyən etmək üçün daha geniş, bütün vasitələri əhatə edən tədqiqatlar aparmaq lazımdır [10]. Məsələn, dini qurumlar, ordu, iş mühiti, cəzaevləri, hobbı qrupları, siyasi təşkilatlar, idman və s. fərdlərin siyasi sosiallaşmasında rol oynaya bilər. Bütün bu faktorların təsiri müxtəlif dövrlərdə ölkədən-ölkəyə, fərqlilik göstərir.

ƏDƏBİYYAT

1. Bennett, W.L. Civic learning online: Responding to the generational shift in citizen identity // *Around the Circle*, 2008. 5, p. 1-2.
2. Hanks, M., Eckland, B.K. Adult voluntary associations and adolescent socialization // *The Sociological Quarterly*, 1978. 19/3, p. 481-490.
3. Hess, D.E. Controversies about controversial issues in democratic education // *PS: Political science and politics*, 2004. 37/2, p. 257-261.
4. Hüseynov, C. N. Politologiya məntiqi sxemlərdə. Dərs vəsaiti. Gəncə: ADAU, 2010. 400 s.
5. Hyman, H. *Political Socialization: A Study in the Psychology of Political Behaviour*. – New York: Free Press, 1959. 253 p.
6. Quintelier, E. Political socialization among young people // *Evidence From a Two-Year Panel Study, Politics, culture and socialization*. 2011. 2/2, p. 193-206.
7. Quintelier, E. Intergenerational transmission of political participation intention // *Acta Politica*, 2015. № 50/3, p. 279-296.
8. Mushtaq, S., Baig, F. The relationship of tv news channels consumption with political participation, political knowledge and civic engagement // *Asian Social Science*, 2015. 11/12, p. 46-54.
9. Niemi, R.G., Hepburn, M.A. The rebirth of political socialization // *Perspectives on Political Science*, 1995. № 24/1, p. 7-16.
10. Owen, D. (2008). Political socialization in the twenty-first century: Recommendations for researchers: [Electronic resource] / In *Future of Civic Education in the 21st Century Conference*, James Madison Montpelier. URL: https://www.civiced.org/pdfs/GermanAmericanConf2009/DianaOwen_2009.pdf
11. Özkılıçcı, G., Mamatoğlu, M. Siyasal toplumsallaşma ölçəği: geçerlik ve güvenilirlik çalışması // *Nesne jurnalı*, 2021. № 9 /21, s. 556-571.
12. Schwarzer, S. Political socialization as the driving factor for political engagement and political participation: [Electronic resource] / *ELECDEM Workshop in Advanced Techniques for Political Communication Research: Content Analysis*, Amsterdam. 2011. URL: <https://www.exeter.ac.uk/media/universityofexeter/elecDEM/pdfs/>

[amsterdamwksp/Steve_Schwarzer_Political_socialization.pdf](#)

13. Şirəliyev, H., Əhmədov, Ə. Politologiya. Dərslik. Bakı: “Apostroff”, 2014. 392 s.
14. T.C. İçişleri Bakanlığı: [Electronic resource] / 2020. URL: <https://www.siviltoplum.gov.tr/dernek-sayilari>
15. Wardetzki, B. Siyasette ve toplumda narsizm ayartma ve iktidar. İstanbul: İletişim, 2021. 139 s.
16. Youniss, J. Youth civic engagement in the twenty-first century / Youniss, J., Bales, S., Christmas-Best, V. [və b.] // Journal of Research on Adolescence, 2002. 12/1, p. 121-148.

УДК 81

Г.Я.Рагимова
Гянджинский Государственный Университет

ПОЛИТИЧЕСКАЯ СОЦИАЛИЗАЦИЯ И ФОРМИРОВАНИЕ
ПОЛИТИЧЕСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ
РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: социализация, политическая социализация, политическая идентичность, политическая деятельность, политическое участие

Политическая социализация и политическая идентичность – это реальность, сосуществующая с человеком независимо от того, в какой стране и в каком политическом режиме он живет. Во все периоды истории все попытки исключить человека как политическое существо из политики терпели неудачу. Неслучайно даже попытки таких режимов, как социализм и фашизм, политически выдавать себя за людей не дали никаких результатов, и эти режимы через некоторое время были стерты со сцены истории.

В каждый период происходит процесс политической социализации с уникальными для этого периода средствами воздействия. Различное сочетание этих средств воздействия обеспечивает уникальность политической личности человека. В современном мире на процесс политической социализации и формирования политической идентичности оказывают влияние различные общественно-политические институты. Это влияние создает уникальную политическую идентичность времени, в котором мы живем, и отличает ее от политической идентичности предшествующих эпох. Основной темой статьи является изучение процесса политической социализации и формирования политической идентичности человека в разные периоды.

В этом контексте после введения предмета сначала с разных сторон рассматривается понятие «социализация», а затем и понятие «политическая социализация», лежащее в основе исследования. А дальше были последовательно проанализированы этапы и средства политической социализации, общественно-политические институты, направляющие политическую активность личности и влияющие на формирование ее политической идентичности.

POLITICAL SOCIALIZATION AND FORMATION OF POLITICAL IDENTITY
SUMMARY

Key words: socialization, political socialization, political identity, political activity, political participation

Political socialization and political identity is a reality that coexists with an individual, regardless of the period and political regime he lives in. In all periods of history, all attempts to exclude man as a political being from politics have failed. It is no coincidence that even the attempts of such regimes as socialism and fascism to impersonate people politically did not yield any results, and these regimes were erased from the stage of history after a while.

In each period, there is a process of political socialization with unique means of influence for this period. A different combination of these means of influence ensures the uniqueness of a person's political personality. In the modern world, the process of political socialization and the formation of political identity is influenced by various socio-political institutions. This influence creates the unique political identity of the time in which we live and distinguishes it from the political identity of previous eras. The main topic of the article is the study of the process of political socialization and the formation of a person's political identity in different periods.

In this context, after the introduction of the subject, the concept of “socialization” is first considered from different angles, and then the concept of “political socialization”, which underlies the study. And then the stages and means of political socialization, socio-political institutions that guide the political activity of the individual and influence the formation of his political identity were consistently analyzed.

Daxil oldu: 03.02.2023-cü il